

CO VÍME O CHARTĚ 77 A JAK JI S ODSTUPEM HODNOTÍME?

Marek Preiss a Radek Heissler

Jako součást této publikace jsme se rozhodli uspořádat malou **anketu**, zaměřenou na to, **co víme o dokumentu Charta 77** a jaké k ní zaujímáme **postoje**. Byli jsme zvědaví, co si lidé o okolnostech Charty 77 pamatují a jak na hnutí a signatáře nahlíží. Překvapilo nás, že průzkumů na toto téma existuje poměrně málo. Dohledali jsme šetření Stehlíkové (1994), která pracovala s 660 respondenty (s 13% návratností poštou rozeslaných dotazníků) a průzkumy Centra pro výzkum veřejného mínění (CVVM) (z let 2004, 2017, 2019; s 1045, 1023 a 1046 respondenty), které analyzovaly výsledky rozhovorů nasbírané kvótním výběrem podle pohlaví, věku, vzdělání, regionu a velikosti obce. Anketu pro signatáře i ty, co nepodepsali, pomocí otevřených otázek provedli a následně vydali také Císařovská, Drápala, Prečan a Vančura (1997). V rámci diplomové práce publikovala na několika desítkách respondentů výsledky ankety k Chartě 77 také Brabcová (2022), která data sbírala v roce 2021.

Naším záměrem bylo vytvořit dotazník, jenž by obsahoval položky měřící postoje (přijímající, odmítající) k Chartě 77 a informovanost o ní. Výsledná podoba nástroje obsahovala 22 položek, první tři otázky byly úvodní, dalších patnáct bylo

zaměřeno na znalosti a okolnosti vzniku Charty 77, poslední čtyři položky se dotazovaly na zhodnocení vnímaného významu Charty 77. Dotazník jsme administrovali online.

Využili jsme soubor 216 respondentů, kteří odpovíděli na naše otázky v letech 2022–2023. Věk respondentů se pohyboval v rozmezí 15–76 let (průměrný věk 38). 39 % otázek souboru (ankety) zodpověděli. Z hlediska vzdělání mělo základní vzdělání 5 % účastníků, střední bez maturity 6 %, úplné středoškolské 36 % a vysokoškolské 53 %.

Jaké byly výsledky ankety?

Odpovědi na jednotlivé otázky vypadaly takto:

Na otázku „*Slyšeli jste někdy o Chartě 77?*“ (varianty odpovědí: ano, znám – už jsem někdy slyšel/a – ne, neznám) 83 % účastníků odpovědělo, že Chartu 77 znají, a zbylých 17 % odpovědělo, že už o ní někdy slyšeli.

U dotazu formulovaného „*Mluvil se o Chartě 77 někdy ve Vaší rodině?*“ (varianty odpovědí: ano – ne) polovina, 50 %, odpověděla, že ano, druhá polovina, že ne.

Na otázku „*Pokud něco víte o Chartě 77, odkud jste se to hlavně dozvěděli?*“ (varianty odpovědí: ze školy – z rodiny – z médií – z jiných zdrojů) uvedlo 30 % souboru respondentů, že mají informace ze školy, 19 % z rodiny, 36 % z médií a 15 % z jiných zdrojů. Ve výzkumu Stehlíkové (1994) uváděla více než jedna třetina účastníků šetření jako hlavní zdroj zahraniční rozhlas.

Další otázky byly zaměřeny na **informovanost** o okolnostech vzniku Charty 77. Jejich cílem tedy bylo posoudit, jaké informace a kolik z nich faktických o Chartě 77 účastníci mají.

Na tvrzení „*První komunistická vláda vznikla v naší zemi v roce 1946.*“ (varianty odpovědí: pravda – nepravda – nevím)

29 % odpovědělo pravda, 52 % nepravda a 19 % nevědělo. Celkem 52 % účastníků tedy vědělo správnou odpověď.

Na tvrzení „*Po roce 1968 se upevnil komunistický režim.*“ (varianty odpovědí: pravda – nepravda – nevím) 89 % odpovědělo pravda, 6 % nepravda a 5 % nevím. Většina účastníků, 89 %, tedy uvedla správnou odpověď.

Na položku „*Nejdříve byl rok 1968, teprve poté vznikla, vlivem Václava Havla a dalších, Charta 77.*“ (varianty odpovědí: pravda – nepravda – nevím) odpovědělo 87 % pravda, 4 % nepravda a 9 % nevím. Většina účastníků, 87 %, tedy odpověděla správně.

Na tvrzení „*S Chartou 77 je spojeno jméno Jana Patočky.*“ (varianty odpovědí: pravda – nepravda – nevím) odpovědělo 62 % pravda, 4 % nepravda a 34 % nevím. Celkem tedy 62 % odpovědělo správně.

Na tvrzení „*S Chartou 77 je spojeno jméno Antonína Zápotockého.*“ (varianty odpovědí: pravda – nepravda – nevím) odpovědělo 8 % pravda, 70 % nepravda, 22 % nevím. Většina účastníků, 70 %, tedy věděla správnou odpověď na tuto otázku.

Na položku „*Termín StB označuje složku současné policie.*“ (varianty odpovědí: pravda – nepravda – nevím) odpovědělo pravda 7 % účastníků, nepravda 92 %, nevím 1 %. Celkem 92 % respondentů uvedlo správnou odpověď.

Na tvrzení „*StB byla součástí ministerstva vnitra.*“ (varianty odpovědí: pravda – nepravda – nevím) odpovědělo pravda 66 %, nepravda 7 %, 27 % nevím. Celkem 66 % uvedlo správnou odpověď. Větu někteří čtenáři mohli považovat za zavádějící, a vykládat si slovo „současné“ jako „tehdejší“. Otázka může nebo mohla být interpretována dvojím způsobem, jedná se o chyták (rozhovor s dr. Doubkovou).

Na položku „*Charta 77 se zaměřila na práva firem.*“ (varianty odpovědí: pravda – nepravda – nevím) odpovědělo pravda 0 %, nepravda 88 %, nevím 12 %. Správně tedy odpovědělo 88 % účastníků.

Na větu „*Charta 77 se zaměřila na lidská práva.*“ (varianty odpovědí: pravda – nepravda – nevím) odpovědělo pravda 95 %, nepravda 3 %, nevím 2 %. Ve výzkumu Stehlíkové (1994) pouze necelých 50 % účastníků znalo nebo správně odhadlo obranu lidských práv jako klíčový cíl hnutí, v našem souboru bylo procento vyšší (95 %).

Na položku „*Tzv. normalizace se vztahuje k 90. letům 20. století.*“ (varianty odpovědí: pravda – nepravda – nevím) odpovědělo pravda 12 %, nepravda 80 %, nevím 8 %. Správnou odpověď tedy znalo 80 % respondentů.

Na položku „*Chartu 77 podepsalo do roku 1989 asi 1 procento populace.*“ (varianty odpovědí: pravda – nepravda – nevím) odpovědělo pravda 14 %, nepravda 33 %, a nevím 53 %. Správnou odpověď uvedlo 33 %.

Na položku „*Chartu 77 podepsalo do roku 1989 přibližně 1900 osob.*“ (varianty odpovědí: pravda – nepravda – nevím) odpovědělo pravda 40 %, nepravda 6 %, nevím 54 %. Podle Stehlíkové (1994) se podařilo správně odhadnout počet signatářů Charty 77 necelé čtvrtině respondentů a starším respondentům lépe než mladším. V našem souboru pravdivou odpověď vybralo vyšší procento účastníků, celkem 40 %.

Na tvrzení „*Tzv. antichartu podepsalo více lidí, než Chartu 77.*“ (varianty odpovědí: pravda – nepravda – nevím) odpovědělo pravda 43 %, nepravda 15 % a nevím 42 %. Správnou odpověď tedy označilo 43 % lidí.

Na položku „*Signatáři Charty převážně mohli pracovat ve svých profesích.*“ (varianty odpovědí: pravda – nepravda – nevím) odpovědělo pravda 4 %, nepravda 88 % a nevím 8 %. Správnou odpověď uvedla většina respondentů, 88 %.

Na tvrzení „*Někteří signatáři Charty byli přinuceni opustit zemi.*“ (varianty odpovědí: pravda – nepravda – nevím) odpovědělo pravda 86 %, nepravda 6 % a nevím 8 %. Správnou odpověď udalo 86 %.

Další položky se týkaly **hodnocení významu** Charty 77.

U dotazu na význam hnutí: „*Jak hodnotíte roli, kterou sehrála Charta 77 a chartisté v československé historii?*“ (varianty odpovědí: velmi příznivě – spíše příznivě – ani příznivě, ani nepříznivě – spíše nepříznivě – velmi nepříznivě – nevím) v závorkách uvádíme, jak na stejnou otázku, vztaženou k období po roce 1989, odpověděli respondenti v roce 2017 (CVVM, 2017), kdy soubor tvořilo 1023 osob starších 15 let, a data byla sbírána formou rozhovoru. Na otázku odpovědělo velmi příznivě 44 % (6 %), spíše příznivě 31 % (24 %), ani příznivě, ani nepříznivě 8 % (29 %), spíše nepříznivě 1 % (11 %), velmi nepříznivě 4 % (6 %) a nevím 12 % (24 %). V šetření CVVM (2017) hodnotili respondenti roli Charty 77 pozitivněji v období sametové revoluce a před rokem 1989. Při srovnání výsledků obou výzkumů je patrné, že naši respondenti hodnotí Chartu 77 příznivěji.

Šetření CVVM (2019) zjistilo na základě kvótního výběru 1023 respondentů, že vznik a činnost Charty 77 hodnotí 17 % respondentů jednoznačně kladně a spíše kladně než záporně 30 % respondentů, celkem tedy 47 %. Je to o pět procentních bodů více, než v roce 2014. Zároveň je to méně

pozitivní, než jak respondenti v roce 2019 hodnotili listopad 1989 (66 % pozitivně), první československou republiku (68 %), zároveň téměř stejně jako vstup do NATO (49 %) a do EU (45 %), ale mnohem pozitivnější než hodnocení února 1948 (10 %) či protektorátu Čechy a Morava (5 %). Podrobnější analýza CVVM ukázala, že hodnocení listopadu 1989 výrazně pozitivně koreluje s hodnocením vzniku a činností Charty 77 (Spearmanův koeficient pořadové korelace $\rho = 0,705$), tj. kdo hodnotil pozitivně politickou změnu v roce 1989, měl tendenci pozitivně hodnotit také Chartu 77. U respondentů také převládl názor, že disidenti změnami, které přinesl listopad 1989, spíše získali, než ztratili – to se domnívalo 75 % respondentů.²

Na tvrzení „*Signatáři Charty 77 jsou příkladem pro občanskou společnost.*“ (varianty odpovědí: pravda – nepravda – nevím) odpovědělo pravda 75 %, nepravda 10 %, nevím 15 %. Podle Stehlíkové (1994) starší respondenti spíše hodnotili signatáře jako statečné, nicméně preference tohoto názoru klesala s věkem a mezi nejmladšími byl tento postoj vzácný.

Na dotaz „*Domníváte se, že je potřebné, nebo nepotřebné připomínat si Chartu 77?*“ odpovědělo rozhodně potřebné 60 % (19 %), spíše potřebné 23 % (15 %), spíše nepotřebné 5 % (22 %), rozhodně nepotřebné 5 % (11 %) a nevím 7 % (15 %). V závorkách uvádíme, jak na podobnou otázku (*Je potřebné připomínat si Chartu 77?*) odpověděli respondenti v roce 2017 ve výzkumu CVVM. Je tak patrné, že respondenti CVVM měli menší potřebu si Chartu 77 připomínat.

² Tento postoj je zajímavé z materiálního úhlu porovnat s pokusy o narovnání nízkých důchodů disidentů až v roce 2023. Viz např.: <https://www.novinky.cz/clanek/domaci-ustav-pro-studium-totalitnich-rezimu-je-pripraven-podilet-se-na-narovnani-ducodu-disidentu-40451367>.

Na spekulativní otázku „*Když se ve fantazii přenesete do té doby ... bylo by správné, abych Chartu 77 podepsal/a?*“ uvedlo pravda 58 %, nepravda 11 % a nevím 31 %.

Souhrnem

Pokud se na naši anketu podíváme souhrnně, z otázek na informovanost je patrné, že respondenti jsou si spíše méně jistí rokem nástupu komunismu (1948), spíše méně znají počet signatářů (možná ale tato informace není až tak podstatná) a spíše méně vědí o vztahu Charty 77 a „anticharty“, pokud vycházíme ze tří položek, které měly nejnižší procenta správných odpovědí. Pokud vycházíme ze tří položek, na které respondenti znali odpověď nejvíce jde o obeznámenost s tím, že Charta 77 byla zaměřena na lidská práva, že StB není složkou současné policie a že se po roce 1968 upevnil socialistický státní režim.

Korelace součtu správných odpovědí na 15 otázek zaměřených na informovanost s věkem byla pozitivní (Spearmanův koeficient pořadové korelace $\rho = 0,39, p < 0,001$). Ukázalo se, že starší respondenti měli v anketě lepší výsledky než mladší. V souvislosti s mezigeneračními rozdíly je zajímavý výsledek Brabcové (2022), tj., že mladší respondenti vnímají Chartu 77 jako přinášející strach, zatímco ti, kteří událost pamatují, kladou důraz na restriktce s ní spojené jako na fakt a událost je pro ně spojená s nadějí a změnami a tvrzením, že „každá generace obyvatel vnímá historické události jinak“ (s. 74). Je pravděpodobné, že pro starší generaci byl strach všudypřítomný, podprahový a nespojovali si jej jen s podpisem Charty. Mladší se zaměřují na akt podpisu a ten je provázen strachem.

Průzkum Stehlíkové (1994) ukázal, že informovanost o Chartě je vázána na věk, pohlaví a osobní známost s některým signatářem.

Šetření CVVM (2017) zjistilo, že příznivost hodnocení Charty 77 v československé historii se obecně zvyšuje spolu se zlepšujícím se hodnocením životní úrovně vlastní domácnosti. Naši respondenti se základním a středním vzděláním bez maturity měli nejnižší průměrný celkový skóre, který vycházel z 15 otázek orientovaných na informovanost o Chartě 77 a s možným rozpětím 0–15 (průměr 10,4), vyšší skóre měli středoškoláci s maturitou (průměr 10,6) a nejvyšší vysokoškoláci ($M = 10,8$). Rozdíly mezi skupinami jsou ale minimální a statisticky nesignifikantní.

Velmi příznivé hodnocení role Charty přitom mělo v naší anketě 44 % respondentů, hodnocení signatářů jako příklad pro občanskou společnost 75 % a představa, že by bylo správné Chartu 77 podepsat i konkrétním respondentem 58 %. Je to hodně nebo málo? Odpověď necháváme na zvážení čtenáři.³

Naše anketa jistě není reprezentativní, oproti předchozím průzkumům ani založená na kvótním výběru (Stehlíková, 1994; CVVM, 2004, 2017, 2019). Postoje vůči Chartě 77 jsou v našem souboru zřetelně pozitivnější oproti citovaným průzkumům, a je třeba je proto brát s rezervou a opatrností při interpretaci.

3 Věra Roubalová Kostlánová v reflexi na výsledky ankety uvedla: „Pro mě je to hodně. Představa, že by vůbec uvažovalo o podpisu Charty 58 % občanů, je krásná. Vždyť nás bylo tak málo. Tehdejší zastrašování, podmíněné zastrašováním v padesátých letech, bylo skutečně bohužel účinné.“

VYHNÁNÍ Z DOMOVA

Věra Roubalová Kostlánová

V e svém příspěvku bych chtěla ukázat na příkladu akce Asanace, jak systematicky a zlotřile pracoval režim v době normalizace. Jak cíleně terorizoval občany, kteří chtěli pro svůj život a život svých dětí svobodu. Na tomto příkladu bych chtěla ukázat, jak těžké bylo pokoušet se v komunistickém režimu žít a chtít dodržovat lidská práva. Chtěla bych ukázat, že normalizace jen jiným způsobem pokračovala v teroru z padesátých let. Tento teror založený na strachu se týkal celé společnosti a přenáší se na další generace.

Chtěla bych se zde například podělit i o své osobní pocity při rozloučení s přáteli a jejich rodinami krátce před jejich nedobrovolným odchodem z Československa v rámci akce Asanace kolem roku 1984. Dále také na konkrétních odpovědích na otázku „Co pro tebe bylo na akci Asanace nejhorší?“ ukázat, jak hluboce byly zasaženy oběti Asanace, ale i ti, kteří v Československu zůstali a přišli o hluboké vztahy s přáteli. To se v rámci transgeneračního přenosu týkalo a týká samozřejmě i druhé generace. Otázku jsem položila v roce 2023.